

УДК 342.9

Євген Литвинов,

аспірант Академії праці, соціальних відносин і туризму

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРНЕТУ*

Однією з характерних рис нашого часу є стрімкий розвиток інформаційного сектора. Роль інформатизації в житті суспільства неухильно підвищується. Інформаційні та мережеві технології відкрили нову епоху в багатьох галузях знань, особливо в тих, які базуються на інформації як такої. Технологічні досягнення в цій галузі постійно збільшують можливості інтелекту людини і змінюють способи спільної роботи і спілкування всередині людського співтовариства.

Ключові слова: концепція Інтернету, право віртуального простору, всесвітня мережа, глобальне об'єднання комп'ютерних мереж і інформаційних ресурсів, простір розуму і свободи.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства, у зв'язку з активним проникненням Інтернету в життя, в усьому світі ведеться безліч досліджень, що стосуються взаємодії Інтернету та суспільства, їх впливу один на одного. Однак різноманітність позицій багатьох авторів-науковців щодо проблематики такої взаємодії свідчить про необхідність проведення системних комплексних досліджень.

Разом з Інтернетом виник новий тип суспільних відносин — інтернет-відносини. Система таких відносин породжує безліч проблем — етичних, економічних, соціальних і правових, які потребують серйозного дослідження і впорядкування.

Процеси глобалізації, економічні та соціальні реалії нового тисячоліття не вимагають «відкинути все старе» і створювати в галузях права все заново, конструювати нові поняття, спираючись лише на миттєвий досвід, або сліпо копіювати західні моделі. Навпаки, «глибоке осмислення фактів сучасної дійсності може бути досягнуто на основі досягнень світової правової культури, фундаментальних наукових цінностей, вироблених інтелектом і талантом фахівців багатьох поколінь на основі важкої практики, у праці, часом у нелегкій боротьбі, в зіткненні інтересів і різних підходів» [1].

Академік В. С. Нерсисянц вважає, що з неологічної точки зору історія юридичної науки — це історія нових понять права і створених на їх основі нових юридичних теорій, нових концепцій права і держави. І в цьому сенсі для розвитку повноцінного юридичного знання момент новизни повинен бути неодмінно тісно пов'язаний з моментом спадкоємності. Тому нова концепція чи категорія права повинна виникати і розвиватись лише на основі старого (всієї сукупності колишніх юридичних знань) як пізнавально більш глибока, більш змістовна і більш адекватна форма осягнення права і держави. Нове поняття права не перекреслює колишні поняття права і відповідні теорії, а «діалектично «знімає» їх, тобто долає обмежену і застарілу пізнавальну форму ... і разом з тим утримує їх теоретико-пізнавальний зміст і висновок» [2].

Концепція Інтернету в світлі теорії права будується з урахуванням тих понять, категорій, які вже вироблені юридичною наукою, разом із тим, вона доповнює і розширює понятійний апарат загальної теорії права та держави, а також галузевих юридичних наук (у першу чергу, інформаційного, цивільного, кримінального та конституційного права). Сам процес формування нових наукових напрямів і правових дисциплін є природним і плідним напрямом модер-

* Рекомендовано до друку кафедрою адміністративного, фінансового та господарського права Академії праці, соціальних відносин і туризму.

нізації юриспруденції, істотним показником її відповідності сучасному рівню загальнонаукових досягнень і її здатності до подальшого розвитку.

Зроблений аналіз дозволяє нам говорити про існування в сучасній теорії права таких нових понять, як «Інтернет», «право віртуального простору». Але якщо це є правомірною постановкою нових проблем теорії права, то тоді, природно, виникає ряд серйозних принципових питань. Чи задовольняють існуючі визначення і характеристики права вчених і фахівців, що займаються різноманітними правовими аспектами Інтернету? Як необхідно розуміти в теорії права сам термін «Інтернет», його цілі, підходи до регулювання і співрегулювання мереж, їх функціонування, а також у чому полягають проблеми, пов'язані з появою світової інфраструктури інформації? Як у цьому світлі необхідно трактувати в правовій теорії термін «право віртуального простору» і як цей простір сьогодні впливає на загальну концепцію розвитку права і його реалізацію в Інтернеті?

Дослідження показало, що в теорії права загальна концепція Інтернету поки детально не розглядалася. Її окремі положення досліджувалися в основному в рамках інформаційного права, і то в контексті загальної теорії інформації, інформатизації та захисту інформації [3; 4; 5].

Відштовхуючись від цих вихідних теоретичних положень, у даний час Інтернет з точки зору права можна визначати по-різному: як «всесвітню мережу мереж», як «новий засіб отримання всеохоплюючої інформації» (в тому числі і правової), як «світову нескінченну консервацію», як «глобальне об'єднання комп'ютерних мереж і інформаційних ресурсів, що не мають чітко визначеного власника і службовців для інтерактивного з'єднання (комунікації) фізичних та юридичних осіб» [6]. У той самий час сьогодні в науці вироблена досить велика кількість визначень Інтернету, де описується це глобальне явище.

Зокрема, спираючись на ці визначення, сьогодні можна констатувати, що Інтернет у світлі теорії права в цілому та інформаційного права зокрема — це, насамперед, новий простір людського само-

вираження і спілкування; міжнародний простір, що перетинає будь-які кордони; децентралізований простір, яким жоден оператор, жодна держава повністю не володіє і не керує. Нарешті, Інтернет являє собою різномірний (гетерогенний) простір, де кожен може вільно діяти, висловлюватися і працювати (інакше кажучи — простір «розуму і свободи»).

Інтернет сьогодні є також інфраструктурою соціального регулювання [7]. У мережі Інтернет є свої фахівці, власні правила функціонування, мова, мережева культура. Але треба зауважити, що така інфраструктура не створюється сама по собі. Вона існує для підтримки певних видів людської діяльності, включаючи й інформаційно-правову. Через Інтернет реальні особи (фізичні та юридичні), розташовуючись в різних точках планети, ведуть реальну роботу (тобто обмінюються інформацією, укладають угоди, пересилають документи, створюють блага, знайомляться і т. д.). Правові та інші соціальні норми, що регулюють їх поведінку, однаково застосовуються до всіх суб'єктів (учасників) відносин, що виникають в Інтернеті, у тому числі й до іноземних громадян. І тому, як показав аналіз останніх закордонних доповідей по Інтернету, багато фахівців, у Франції наприклад, відзначають, що Інтернет не може діяти без правової регламентації. Інтернет у цьому сенсі необхідний всім (і юристам у тому числі) і не ставить під сумнів концептуальні основи сучасного права [8; 9].

У той самий час мережі Інтернету при неналежному їх використанні можуть містити загрозу правовому становищу громадян; вони часом ламають традиційні суспільні (публічні) і приватні підвалини життя і, в кінцевому рахунку, ставлять складні проблеми перед цивілізованими країнами, включаючи й Україну. Так, Комітет міністрів ОБСЄ 07.12.2004 р. прийняв спеціальне рішення про протидію використанню мережі Інтернет у терористичних цілях. У ньому звернуто увагу на те, що терористи використовують мережу Інтернет у наступних цілях: вербування потенційних членів; збір і переказ грошових коштів; організація терористичних актів; просування терористичних ідей з використан-

ням пропаганди. Ця тенденція з кожним роком набирає обертів. Через мережу Інтернет в таких країнах, як Киргизія, Ізраїль, Йорданія, Афганістан, Ірак, деякі європейські країни (в тому числі Україна) вербуються майбутні бойовики, які потім відправляються до Сирії та інших «гарячих точок» нашої планети.

Рада міністрів ОБСЄ визнала за необхідне активізувати співпрацю експертів ОБСЄ з Інтерполом, Радою Європи для вироблення заходів з протидії зазначеним діям.

Інтернет як нове інформаційне явище і простір не може існувати без права. У роботі С. С. Алексєєва «Теорія права» в розділі «Право в генезисі суспільства» дається достатньо вдалий, на наш погляд, термін «нерозвинене право», який вказує на те поле, де право «не розкрилося, не розвернуло свої властивості як самостійного і «сильного» нормативного соціального феномена, що відіграє свою особливу роль» [10]. Таку характеристику можна дати і праву віртуального простору, який знаходиться в процесі свого формування. Це пояснюється, на наш погляд, тим, що в сфері Інтернету соціальне поки невіддільне від природного, а часом і стадного.

У зв'язку з цим в теорії права вже сьогодні виникли численні проблеми, які належить вирішувати вченим найближчим часом. Серед них проблеми більш чіткого визначення джерел права, уточнення характеру дії права у просторі і по колу осіб, підвищення рівня правосвідомості, професійної етики та якості поведінки суб'єктів права, більш детальної розробки категорій і понять галузей права і т. д. Всі вони поки не знаходять належного наукового осмислення, і тому їх розробка щодо Інтернету необхідна. Разом із тим, вона стикається зі значними труднощами.

Успіх і нестримний розвиток Інтернету змушує і теоретиків права, і практиків ставити питання закріплення для нього певних правил функціонування (і, перш за все, законодавчого характеру). Вже сьогодні, на перших порах, можна було б прийняти спеціальну міжнародну угоду про Інтернет, що вирішило б багато суперечностей. Першим кроком на шляху до об'єднання позицій

щодо правового регулювання цього середовища можна вважати Декларацію про свободу комунікацій в Інтернет, прийняту на 840-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи 28.05.2003 р. Основною метою підписаного документа є досягнення необхідного балансу між мережевою свободою слова та інформації й іншими правами, гарантованими Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [11], серед яких захист дітей, боротьба з кіберзлочинністю, охорона авторських прав. У Декларації проголошуються сім основних принципів, згідно з якими слід підходити до проблем, що стосуються інформації в електронному середовищі.

Документ наказує державам—членам Ради Європи:

- не накладати додаткових обмежень на зміст інформації в Інтернеті;
- заохочувати саморегулювання, або спільне регулювання поширення інформації в Інтернеті;
- відмовитися від попереднього державного контролю в Інтернеті;
- утриматися від використання реєстраційних схем, які обмежують надання послуг через Інтернет;
- не зобов'язувати провайдерів проводити моніторинг усієї інформації, що проходить через їх сервер;
- гарантувати користувачам право на анонімність.

Однак, слід підкреслити, що вимоги Декларації в кожному конкретному випадку повинні узгоджуватися з національним законодавством, вимогами національної безпеки, міркуваннями територіальної цілісності та іншими цінностями держав.

13.05.2005 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв ще один основоположний документ — Декларацію про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві, яка підтверджує, що всі права, закріплені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, повністю зберігають свою дію і актуальність в інформаційному столітті і повинні дотримуватись, незважаючи на новітні технічні засоби і досягнення. Декларація вводить важливий принцип інформаційного права, що може бути сформульований так: все, що заборонено у

невіртуальному просторі, має бути заборонено у віртуальному просторі і навпаки, все, що дозволено у віртуальності, має бути дозволено в невіртуальності. Свобода слова, інформації і спілкування повинні однаково поважатись у віртуальному і невіртуальному просторі і не повинні піддаватися іншим обмеженням, крім передбачених у ст. 10 Конвенції, тільки тому, що спілкування здійснюється в цифровій формі.

Крім цього, документ встановлює, що дані про трафік електронних повідомлень і сам їх зміст повністю підпадають під дію ст. 8 Конвенції (право на недоторканність приватного життя) і не повинні бути ніяк обмежені, крім випадків, передбачених у цій статті. Тому при будь-якій обробці персональних даних має дотримуватися право на недоторканність приватного життя. Виходячи з цього, учасникам відносин, які виникають в Інтернеті, рекомендується звернути особливу увагу на такі питання: збір, обробка та моніторинг даних про трафік; контроль особистого листування через електронну пошту або інші форми електронної комунікації; право на недоторканність приватного життя на робочому місці; камери відеоспостереження; біометрична ідентифікація; шкідливі програми (malware), в тому числі спам; збір і використання генетичних даних і генетичне тестування.

Якщо аналізувати подальші шляхи для вироблення можливо більш об'ємного акта не тільки в рамках ЄЕС, а й для інших країн, то тут виникають численні запитання. Хто цю угоду стане розробляти і хто буде фіксувати правила користування в Мережі? В яких умовах і наскільки ефективно зазначені правила застосовуватимуться? Гадаємо, що відповіді на ці та багато інших питань відтепер не можуть більше бути прерогативою лише вузького кола експертів. Вони повинні обговорюватися різнобічними фахівцями і практиками та стати предметом серйозного наукового аналізу. На наш погляд, ці питання не тільки юридичного чи політичного плану, а набагато масштабніше, оскільки відповіді на них багато в чому визначають розвиток світової спільноти на майбутні роки. І не випадково деякі уряди зарубіжних кра-

їн, таких як Китай, Північна Корея, Куба, Іран, Зімбабве, Туркменістан, Узбекистан, побоюються цього нового способу інформаційного обміну. Наприклад, турецький Закон про телекомунікації 2002 р. дає Уряду країни широкі можливості для контролю над місцевими інтернет-провайдерами та власниками мережових ЗМІ. Цей акт вищої державної влади передбачає суттєві покарання за поширення неправдивих відомостей в Мережі — від великого штрафу до тюремного ув'язнення. За Законом відкриття нового сайту має супроводжуватися схваленням органу Уряду, причому попередньо власникам інформаційних ресурсів слід надати друковану копію веб-сайту на його розгляд [12].

Слід підкреслити, що вчені країн Західної Європи вже протягом багатьох років здійснюють аналіз правових аспектів інформаційного середовища Інтернету. Численні рапорти та звіти, що стосуються електронних мереж, права та Інтернету, підготовлені на прохання державних властей, в повному обсязі опубліковані у Франції, Бельгії, Німеччині, США та Великобританії. Така робота ведеться постійно. Її мета — вивчення динаміки функціонування, розвитку Інтернету як нового способу комунікацій у світі та виробити засоби правового та етичного впливу на людей. На наш погляд, подібна аналітична робота із залученням широкого кола науковців і фахівців, юристів теж повинна регулярно здійснюватися і в Україні, і в країнах СНД. І це неминуче, оскільки наш ринок як невід'ємна частина загального світового ринку товарів та послуг вже сьогодні стикається з гострою потребою в послугах Інтернету і відчуває істотні збитки через відсутність науково обґрунтованого і гнучкого правового регулювання відносин, що виникають у мережі Інтернет. Необхідно також якомога швидше виробити концепцію інформаційного розвитку України. Наявних концептуальних актів у цій сфері інформатики та технологій явно недостатньо, а спеціальних документів, присвячених Інтернету, взагалі немає.

Однак слід зазначити, що деякі позитивні кроки в цьому напрямі вже зробле-

ні як законодавчими, так і виконавчими органами влади [13; 14; 15; 16].

Немає сумніву, що широке коло фахівців і споживачів послуг мережі Інтернет бажало б мати більш чітке уявлення про можливості розвитку цих правових засобів регулювання Інтернету, якими володіє Україна і наші партнери в країнах СНД, а також країни «Великої вісімки». Основна їх увага приділена захисту (охороні) прав і свобод індивідів, а також громадському порядку, з одного боку, та захисту інтересів споживачів — з іншого.

Узагальнення зарубіжного досвіду показує, що за кордоном у даний час активно обговорюються зазначені проблеми. Такі обговорення, що здійснюються значною мірою з ініціативи північноамериканських країн (США і Канада), визначають правила поведінки в цифрових мережах, щоб захищати ідеї загально-визнаних прав і свобод людини і громадянина в Мережі. Україні також необхідно взяти активну участь у цьому світовому обговоренні, для того щоб цей простір не було організовано тільки за суворю економічною логікою зарубіжжя.

Основним змістом роботи в цій сфері є прагнення зробити так, щоб новий світ комунікацій, який народжується буквально на наших очах, став джерелом загального збагачення, росту і обміну інформацією між народами, супроводжувався динамізмом розвитку підприємств, ринків товарів і послуг. Однак при цьому повинні дотримуватися правові, мо-

ральні й інші положення, включаючи захист прав і свобод людини і громадянина. З економічною глобалізацією повинні співвідноситись правові, політичні та етичні вибори, ілюструючи тип сучасного суспільства, відносини між різними суб'єктами інформаційного обміну, а в кінцевому рахунку — вся ієрархія цінностей, яку ми бажємо бачити у віртуальному просторі. Йдеться про те, щоб довести здатність нашого суспільства представляти себе в майбутньому, враховуючи світову культурно-правову різноманітність і свою прихильність ідеї захисту прав і свобод людини.

Незважаючи на те, що Інтернет — це явище штучне, створене людьми, разом із тим, у цьому середовищі ми бачимо яскравий прояв усього природного, у тому числі й природного права (права на свободу слова, вираження думок, право на об'єднання і т. д.).

Таким чином, можна зробити висновок, що між правом і Інтернетом існують прямі і зворотні зв'язки. Вони, на наш погляд, полягають у наступному.

Перше. Діяльність фізичних та юридичних осіб з використанням Мережі є серйозним фактором правоутворення в багатьох країнах.

Друге. Діючі закони та підзаконні акти здатні обмежувати поведінку суб'єктів у цьому просторі, надаючи тим самим їм спрямованість, упорядкованість, вводячи їх у певні рамки.

Третє. Позитивне право є важливим засобом зміцнення правосвідомості учасників інформаційних обмінів.

ПРИМІТКИ

1. Алексеев С. С. Частное право / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — С. 60—61.
2. Нерсесянц В. С. Преемственность и новизна в развитии общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц // Проблемы общей теории права и государства / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. — М. : НОРМА, 2004. — С. 16.
3. Мальцев Г. В. Развитие управления и право: взгляд в будущее / Г. В. Мальцев // Влияние научно-технического прогресса на юридическую жизнь. — М., 1988. — С. 43—57.
4. Бачило И. Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И. Л. Бачило. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — С. 5—14.
5. Копылов В. А. Информационное право / В. А. Копылов. — М. : Юрист, 2002. — С. 232—250.
6. Дані визначення, наведені в рішенні Верховного суду США від 11.06.1996 р., анулювали Communication Decency Act — один з перших серйозних нормативних актів, присвячених правовому регулюванню змісту інформації в мережах. Див.: Aiiifderheide P. A. Communications Policy and the Public Interest: The Telecommunications Act of 1996. N.Y., 1999.

7. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. — М. : НОРМА, 2005. — С. 32.
8. Rapport du groupe preside par Mileo Thierry: Les reseaux de la societe de l'information. P., 1996. — P. 4.
9. Rapport du groupe preside par Lasserre Bruno: L'Etat les technologies de information. Vers une administration a acces pluriel. P., 2000. — P. 233.
10. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. — М. : НОРМА, 2005. — С. 71.
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=INT;n=27453>.
11. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/44031.asp>.
13. Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 08.07.2009 р. № 514/2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
14. Соглашение между странами СНГ о сотрудничестве в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации от 01.06.2001 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
15. Соглашение о свободном доступе и порядке обмена открытой научно-технической информацией государств — участников СНГ от 11.09.1998 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.
16. Соглашение между странами СНГ о сотрудничестве в области информации от 09.10.1992 г. // Бюллетень международных договоров. — 1993. — № 10.

Литвинов Евгений. Правовые аспекты функционирования Интернета.

Одной из характерных черт нашего времени является стремительное развитие информационного сектора. Роль информатизации в жизни общества неуклонно повышается. Информационные и сетевые технологии открыли новую эпоху во многих областях знаний, особенно в тех, которые основаны на информации как таковой. Технологические достижения в этой области постоянно увеличивают возможности интеллекта человека и изменяют способы совместной работы и общения внутри человеческого сообщества.

Ключевые слова: концепция Интернета, право виртуального пространства, всемирная сеть, глобальное объединение компьютерных сетей и информационных ресурсов, пространство разума и свободы.

Litvinov Evgeniy. Legal aspects of Internet.

One of characteristics of our time is the rapid development of the information sector. The role of IT development in society is steadily increasing. Information and network technologies have opened a new era in many areas of knowledge, particularly those that are based on information per se. Technological advances in this field are constantly increasing capabilities of human mind and changing ways of collaboration and communication within the human community.

Key words: the concept of Internet, virtual law, worldwide network, global association of computer networks and information resources, spacious of intellect and freedom.